

ΙΔΡΥΜΑ
ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ
ΛΑΣΚΑΡΙΔΗ

ΑΡΧΑΙΑ ΣΤΑΓΕΙΡΑ Η ΓΕΝΕΤΕΙΡΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΜΠΑΣΓΙΟΥΡΑΚΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: ΚΩΣΤΑΣ ΣΙΣΜΑΝΙΔΗΣ, ΔΡ. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: ANNA ΚΑΛΑΪΤΖΗ, ΦΩΤ. ΑΡΧΕΙΟ ΚΩΣΤΑ ΣΙΣΜΑΝΙΔΗ

ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΓΕΝΙΚΗ ΧΟΡΗΓΙΑ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΛΑΣΚΑΡΙΔΗ

-Αυτό που αντίκρυσες από την άσφαλο μερικές δεκαετίες πριν, ήταν το «Βυζαντινό Διατείχισμα», μου λέει ο Αρχαιολόγος **Κώστας Σισμανίδης**.

-Και τα τείχη της κλασικής οχύρωσης πού ήταν;

-Εξαφανισμένα κάτω από χώματα και πουρνάρια. Κι ούτε κανείς υποψιαζόταν, ότι σ' αυτή την μικρή χερσόνησο της Ολυμπιάδας, κρυβόταν τα Αρχαία Σταγείρα, η θρυλική γενέτειρα του μεγάλου Αριστοτέλη...

ΑΡΧΑΙΑ ΣΤΑΓΕΙΡΑ

Πηγαιοερχόμασταν συχνά στην ακτογραμμή της Ολυμπιάδας, πολλά χρόνια πριν. Ωστόσο, μέσα απ' τα παράθυρα του αυτοκινήτου, τί θα προλάβαινα να συγκρατήσω από τη ράχη της χερσονήσου; Μόνον ένα ταπεινό τοιχαλάκι, μισοχαμένο στα πουρνάρια και στη λήθη των αιώνων. Ως τη στιγμή που ξανάνοιξα το «ΜΝΗΜΕΙΟ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ», την εξαιρετη επιστημονική έκδοση για την αρχιτεκτονική και το περιβάλλον. Στο τεύχος **5** λοιπόν, των ετών **1998-9**, ανακάλυψα ένα άρθρο με πληθώρα στοιχείων για τον αρχαιολογικό χώρο της γνωστής μου χερσονήσου αλλά και προτάσεις ομάδας επιστημόνων -συμπεριλαμβανομένου του Δρ. Αρχαιολόγου Κώστα Σισμανίδη- για την αποκατάσταση και ανάδειξη του τόσο σημαντικού αυτού αρχαιολογικού χώρου της Β. Ελλάδας.

Στο εκτεταμένο επιστημονικό άρθρο υπήρχε πληθώρα φωτογραφιών και αρχιτεκτονικών σχεδίων της υφισταμένης -κατά το 1998- κατάστασης του χώρου, καθώς και οι προτάσεις αποκατάστασης. Δυο μέρες μετά ξεκινούσα με Άννα, Αθηνά -και το τεύχος 5 στο χέρι-, να «ψηλαφήσω» τον χώρο των αρχαίων Σταγείρων, να διαπιστώσω «ιδίους όμμασιν», ποιες από τις προτάσεις της ομάδας επιστημόνων, υιοθετήθηκαν από την επίσημη πολιτεία. Οι εικόνες που αντικρύσαμε, υπερέβαιναν και τις πιο αισιόδοξες προβλέψεις μας. Ακόμη περισσότερο μας γοήτηψε η επόμενη επίσκεψή μας, όταν ξεναγηθήκαμε με τρόπο αυθεντικό από τον Κώστα Σισμανίδη. Τον αρχαιολόγο που από τον Σεπτέμβριο του 1990, και για μια δεκαετία, είχε την γενική εποπτεία των ανασκαφών στην γενέτειρα του Αριστοτέλη.

Αεροφωτογραφία του Βόρειου Λόφου των Σταγείρων.

ΜΙΑ ΜΑΤΙΑ ΣΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

Τα αρχαία Στάγειρα βρίσκονται σε απόσταση 500 περίπου μέτρων ανατολικά του σημερινού, παραθαλάσσιου οικισμού της Ολυμπιάδας¹. Η αρχαία πόλη καταλάμβανε την μικρή, απόκρημνη χερσόνησο, που από τους ντόπιους ονομάζεται «**Λιοτόπι**». Η χερσόνησος αποτελείται από δυο λόφους: τον **Νότιο**, με μέγιστο υψόμετρο **66** μέτρων και τον χαμηλότερο **Βόρειο**, που δεν ξεπερνάει τα **50** μέτρα και καταλήγει σε απόκρημνες ακτές. Οι δυο λόφοι χωρίζονται μεταξύ τους με χαμηλό αυχένα.

Την απαρχή της ιστορικής διαδρομής των Σταγείρων συναντάμε γύρω στο **655 π.Χ.** Είναι τότε που ιδρύεται στον βόρειο λόφο η πόλη και κατοικείται από Ίωνες αποίκους από την Άνδρο. Βρισκόμαστε στην **Αρχαϊκή περίοδο** και τότε κατασκευάζονται τα πρώτα οχυρωματικά έργα της πόλης. Αργότερα, στην **Πρώιμη Κλασική Περίοδο**, διευρύνεται ο οικισμός και στον νότιο λόφο. Τότε ολοκληρώνεται και η περιμετρική οχύρωση των Σταγείρων. Στα χρόνια αυτά, και μέχρι τους Περσικούς Πολέμους, η πόλη γνωρίζει την μεγαλύτερη ακμή. Αυτό αποδεικνύεται τόσο από τα ποικίλα ευρήματα των ανασκαφών, όσο και από τα νομίσματα της πόλης. Είναι τα περίφημα αργυρά τετράδραχμα των μέσων του 6ου αι. π.Χ., που θεωρούνται από τα ωραιότερα αλλά και πιο σπάνια του αρχαίου κόσμου. Στην κύρια όψη τους φέρουν την παράσταση κάπρου, που ήταν το σύμβολο της πόλης και εμφανίζεται σ' όλα τα νομίσματα. Το όνομα «**Κάπρος**» δόθηκε στο αντικρινό κατάφυτο νησάκι, καθώς και στο λιμάνι των Σταγείρων.

Μετά τους Περσικούς πολέμους, αρχίζουν οι περιπέτειες. Αρχικά συμμετέχει η πόλη στην Α' Αθηναϊκή Συμμαχία, ενώ κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου αποστατεί στους Σπαρτιάτες. Αργότερα οι Σταγειρίτες συμμετέχουν στο «Κοινό των Χαλκιδέων», στην Ομοσπονδία δηλαδή των πόλεων της Χαλκιδικής με πρωτεύουσα την Όλυνθο. Το **349 π.Χ.** σηματοδοτείται η αρχή της παρακμής. Τα Στάγειρα πολιορκούνται και, παρά την

γενναία αντίστασή τους, καταλαμβάνονται από τον **Φίλιππο Β'** βασιλιά της Μακεδονίας, που καταστρέφει ολοσχερώς την πόλη και μερικώς τις οχυρώσεις.

- Εδώ τα Στάγειρα διεκδικούν μια αποκλειστικότητα μάλλον πρωτοφανή στην παγκόσμια ιστορία, μας εξηγεί ο Κώστας Σισμανίδης. Είναι η μοναδική πόλη σ' όλες τις εποχές, που ο πορθητής και καταστροφέας της αναδεικνύεται, μετά την πάροδο λίγων χρόνων, σε νέο της ιδρυτή. Αυτή την -θεωρητικά αντιφατική- απόφαση υιοθέτησε ο Φίλιππος, για να τιμήσει τον περίφημο Σταγειρίτη Αριστοτέλη, τον δάσκαλο του Αλέξανδρου.

Στην **Ύστερη Κλασική Περίοδο** οχυρώνεται εκ νέου ο βόρειος λόφος και επιδιορθώνονται οι υπόλοιπες οχυρώσεις. Η πόλη όμως είχε ήδη αρχίσει να φθίνει και δεν απέκτησε ποτέ την παλιά της αίγλη.

Αργότερα, κατά την **Ύστερη Ελληνιστική Περίοδο**, τα Στάγειρα ερημώνουν. Αυτό προκύπτει από τις μαρτυρίες του γεωγράφου Στράβωνα και από τις ανασκαφικές ενδείξεις στο χώρο. Τέλος, στα χρόνια του Βυζαντίου, ιδρύεται κάστρο στην κορυφή του Βορείου Λόφου και επιπλέον κατασκευάζεται διατείχισμα προς τα βόρεια του αυχένα των δυο λόφων. Συνοπτικά, λοιπόν, μέχρι σήμερα έχουν εντοπιστεί και αποκαλυφθεί οι παρακάτω οχυρώσεις:

- **Η Αρχαϊκή**, περίπου το **655 π.Χ.**
 - **Η Πρώιμη Κλασική**, το **480 π.Χ.**
 - **Η Ύστερη Κλασική**, κατά την εποχή της Βασιλείας του **Φιλίππου Β'**.
 - **Η Μεσαιωνική**, του **10^{ου} - 11^{ου} αι. μ.Χ.**
- Όπως βλέπετε λοιπόν, συμπληρώνει ο Κώστας χαμογελώντας, τα αρχαία Στάγειρα ήταν μια πόλη με «πολλά τείχη» αλλά «λίγη τύχη», αφού η συνολική της ζωή κράτησε όλο κι όλο 6 αιώνες, ως τον 1^ο αι. π.Χ.²*

1— Η Ολυμπιάδα κτίστηκε από πρόσφυγες που ήρθαν από την Αγ. Κυριακή της Μ. Ασίας το 1923.

2— Αντιθέτως, η αδελφή πόλη της Ακάνθου, αποικίας επίσης των Ανδρίων, που ιδρύθηκε την ίδια χρονιά με τα Στάγειρα, είχε μια συνέχεια ευτυχούς ζωής μέχρι και τα βυζαντινά χρόνια, επειδή δεν είχε μεγάλες ιστορικές περιπέτειες.

Απέναντι: Άποψη από την κορυφή του νότιου λόφου προς τα δυτικά, με την συνέχεια του πρώιμου κλασικού τείχους και την πανέμορφη παραλία της Συκιάς.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΛΥΜΠΙΑΔΑ ΣΤΑ ΣΤΑΓΕΙΡΑ

Τις πρώτες πρωινές ώρες φτάνουμε στην Ολυμπιάδα. Ως δρομολόγιο από την Θεσσαλονίκη έχουμε επιλέξει την **Παλιά Εθνική Οδό Θεσ/νίκης-Καβάλας**, που μετά την **Λίμνη Βόλβη** διασχίζει την περίφημη πλατανοσκέπαστη κοιλάδα της **Ρεντίνας** με τον **Ρήχιο** ποταμό, - τα «**Μακεδονικά Τέμπη**» όπως αποκαλούνται. Στη συνέχεια κατευθυνόμαστε δεξιά στον παραθαλάσσιο οικισμό του **Σταυρού**. Μερικά χιλιόμετρα μετά αντικρύζουμε το νησάκι του Κάπρου στ' ανοικτά της Ολυμπιάδας.

Στην πλατεία του χωριού η κίνηση είναι ήδη ζωηρή. Ένας ψαράς διαλαλεί τα ολόφρεσκα ψάρια του απ' τα νερά του Στρυμονικού. Ωστόσο, τούτη την πρωινή ώρα, η ψύχρα είναι ακόμη αισθητή. Στην ταβέρνα του **Μπάμπη**, οι ηλικιωμένοι θαμώνες είναι συγκεντρωμένοι γύρω από το τζάκι. Ένα τζάκι πετρόχτιστο, γεμάτο ως απάνω με μεγάλους μεσέδες, στοιβασμένους σταυροειδώς.

Με την είσοδό μας στο μαγαζί, τα

κεφάλια όλων γυρίζουν για να δουν τους νεοφερμένους. Στη θέα του Κώστα τα χαμόγελα περισσεύουν, όλοι αναγνωρίζουν τον άνθρωπο που αφιέρωσε 10 χρόνια της ζωής του για ν' αποκαλύψει -πολλές φορές με αντίξοες συνθήκες- την κρυμμένη και ξεχασμένη με τους αιώνες αίγλη του τόπου τους. Σε μια ανασκαφή, που θεωρείται βέβαια το έργο της ζωής του.

Έρχεται στο τραπέζι μας κι ο **Γιώργος Ασκητάκης**, φύλακας του αρχαιολογικού χώρου. Ξεκινάμε τη μέρα μας σ' αυτό τον φιλικό και ωραίο τόπο με την προοπτική να περιπλανηθούμε στην γενέτειρα του Αριστοτέλη, με τον άνθρωπο που την έφερε στο φως.

Επάνω: Ο μεγάλος κυκλικός πύργος της πρώιμης κλασσικής οχύρωσης στην κορυφή του νότιου λόφου.

Απέναντι, επάνω: Τμήμα του πρώιμου κλασσικού τείχους στον νότιο λόφο αμέσως δεξιά του κυκλικού πύργου. Η τοιχοποιία είναι κατασκευασμένη με το σύστημα της «λέσβιας» δόμησης.

Απέναντι, κάτω: Πανοραμική άποψη από τον μεγάλο κυκλικό πύργο προς τις πανέμορφες παραλίες της Μικρής Αμμούδας και της Βίνας, στα νότια των αρχαίων Σταγείρων.

Διασχίζουμε την Ολυμπιάδα και σε 3' φτάνουμε με το αυτοκίνητο έξω από τον αρχαιολογικό χώρο. Ανηφορίζουμε ελαφρά για μερικές δεκάδες μέτρα και βρισκόμαστε ακριβώς έξω από την οχύρωση του νότιου λόφου της πόλης. Ενημερωτική πινακίδα με λεπτομερές τοπογραφικό διάγραμμα μας πληροφορεί για τα σημαντικότερα σημεία των αρχαίων Σταγείρων. Μπροστά μας, στην κορυφή του λόφου, δεσπόζει ο μεγάλος κυκλικός πύργος της πρώιμης κλασσικής οχύρωσης.

-Γιατί ξεκίνησαν μόλις το 1990 οι ανασκαφές στην αρχαία πόλη; ρωτάμε τον Κώστα.

-Ίσως γιατί ελάχιστα ίχνη διακρίνονταν μέχρι τότε μέσα στην πυκνή δασώδη βλάστηση. Ίσως πάλι, γιατί είναι πραγματικά αναρίθμητες οι τοποθεσίες της χώρας με ιστορικό και αρχαιολογικό ενδιαφέρον, που δεν έχουν έρθει ακόμα στο φως. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε και το τεράστιο κόστος που συνεπάγεται κάθε ανασκαφή.

-Ποια υπήρξε λοιπόν η πορεία των ανασκαφών;

-Πριν αρχίσουν οι συστηματικές ανασκαφές στα αρχαία Στάγειρα, ορατά ήταν μόνον

τα ίχνη της μεσαιωνικής οχύρωσης στον βόρειο λόφο. Και είναι βέβαια προς τιμήν των κοινοτικών αρχών της Ολυμπιάδας, που από χρόνια πάσχιζαν να πείσουν την Αρχαιολογική Υπηρεσία να ξεκινήσει τις ανασκαφές στην γενέτειρα του Αριστοτέλη.

Η πρώτη λοιπόν ανασκαφική προσπάθεια, ολιγοήμερη κι αυτή, έγινε το **1968** από τον τότε Διευθυντή του Μουσείου Θεσ/νίκης **Φώτη Πέτσα**. Είχε προηγηθεί η ανεύρεση στον κολπίσκο του «Λιοτοπιού» από ιδιώτη δύτη ενός ημίεργου αγάλματος κούρου, που μαζί με άλλα ευρήματα εκτίθεται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου⁵. Ο Πέτσας διενήργησε τότε έρευνες σε δυο σημεία, έξω από τα όρια της τειχιωμένης πόλης. Αποκαλύφθηκαν αναλημματικοί τοίχοι της κλασσικής περιόδου πάνω από τον όμορφο κολπίσκο της Συκιάς και ένας κυκλικός πύργος στη θέση «Βίνα». Κι ενώ θα περίμενε κανείς, ότι αυτά τα πρώτα ευρήματα θα σηματοδοτούσαν την έναρξη συστηματικότερων ερευνών, πέρασαν πάνω από 20 χρόνια με απόλυτη αποχή από κάθε δραστηριότητα. Τελικά, τον Σεπτέμβριο του 1990, ξεκινήσαμε μ' ένα συνεργείο μερικές διερευνητικές

τομές. Ήταν τόσο ενθαρρυντικές οι ενδείξεις εκείνων των ερευνών, ώστε άρχισε η δρομολόγηση των ανασκαφών, που για μια 10ετία ακολούθησαν από τότε.

ΣΤΟΝ ΝΟΤΙΟ ΛΟΦΟ ΤΗΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ

Αρχίζουμε την περιήγησή μας από τον νότιο λόφο, το επιφανέστερο σημείο της πόλης. Μπροστά μας ορθώνεται ο επιβλητικός κυκλικός πύργος με την πανοραμική θέα δεξιά προς τους κολπίσκους και τις δασωμένες πλαγιές. Στη συνέχεια του, προς τα ΒΔ, αρχίζει το τείχος. Το ύψος του ξεπερνάει τα 2 μέτρα. Ωστόσο, αυτό που κυρίως μας εντυπωσιάζει, είναι το «**Αιγυπτιάζον**» σύστημα δόμησης⁴. Ειν' ένα μοναδικής ωραιότητας και συμμετρίας λίθινο πάζλ, που μας εκπλήσσει με την αρτιότητα της κατασκευής του.

-Και, βέβαια, έχει επιπλέον το πλεονέκτημα, ότι οι αρχαίοι τεχνίτες δεν άφηναν ανεκμετάλλετη καμία πέτρα, συμπληρώνει ο Κώστας. Μήπως όμως παρατηρείτε κάτι παράξενο στην τοικοποιΐα;

Κοιτάμε και ξανακοιτάμε την τοικοποιΐα, μάταια όμως. Τα δικά μας μάτια αδυνατούν ν' ανακαλύψουν εξειδικευμένες λεπτομέρειες.

-Προσέξτε τις μεγάλες γκριζοπράσινες πλάκες, που σε τακτά διαστήματα εξέχουν από την υπόλοιπη τοικοποιΐα μερικά εκατοστά. Αυτό θεωρητικά αντιβαίνει στους κανόνες ασφαλείας, αφού αυτές οι προεξοχές θα μπορούσαν να υποβοηθήσουν την αναρρίχηση πιθανών επιτιθέμενων εχθρών. Εδώ όμως φαίνεται, ότι οι κατασκευαστές υιοθέτησαν κατά κάποιο τρόπο την πολύ μεταγενέστερη

3— Εκεί εκτίθενται από το 1998 τα σημαντικότερα ευρήματα των ανασκαφών των Σταγειρών.

4— Το «Αιγυπτιάζον» σύστημα δόμησης είναι συνδυασμός με μεγάλες ορθογωνισμένες λαξευτές πέτρες και άλλες επάλληλες πλακοειδείς, πολύ μικρότερες, που γεμίζουν τα μεταξύ τους κενά.

Επάνω: Η μικρή Αθηνά «παίζει» το αρχαίο παιχνίδι «Πέντε γραμμάι». Οι γραμμές είναι χαραγμένες εμφανώς πάνω σε μαρμαρόλιθο που βρέθηκε στην ακρόπολη.

Απέναντι: Το νότιο κλασσικό τείχος, με κυκλικό πύργο χαμηλότερα, κατηφορίζει από την κορυφή του λόφου προς τα δυτικά, πάνω από την παραλία της Συκιάς.

βέβαια, άποψη του Αριστοτέλη, ότι «τα τείχη μιας πόλης, εκτός από την ασφάλεια που της παρέχουν, πρέπει να είναι και το στολίδι της».

Υπάρχει όμως και μια ακόμη χαρακτηριστική και πολύ εμφανής λεπτομέρεια στην τοικοποιΐα της οχύρωσης. Είναι ένας διαχωριστικός αρμός, όμοιος με χοντρό κορδόνι, που είναι ενσωματωμένο σαν οριζόντια ακανόνιστη γραμμή ανάμεσα στις πέτρες. Με ελάχιστη παρατηρητικότητα αντιλαμβανόμαστε ότι αυτός ο αρμός, διαχωρίζει την τοικοποιΐα σε δυο τμήματα: το παλιό τμήμα που σώζεται σε κάποιο ύψος από το έδαφος και το νεώτερο, που έχει κατασκευαστεί πάνω από την «διαχωριστική σκοτία»⁵, όπως ονομάζει το κορδόνι ο Κώστας και αποτελεί πιστή αποκατάσταση του τείχους με το αρχαίο οικοδομικό υλικό που βρέθηκε επί τόπου.

-Εδώ μπορείτε να

εκτιμήσετε την ποιότητα της αποκατάστασης των αρχαίων Σταγείρων. Το αποτέλεσμα σχεδόν ξεπέρασε τις προσδοκίες των προτάσεων της ομάδας μας. Αυτό οφείλεται εν πολλοίς στους άξιους πετράδες της οικογένειας Λυριτζή από τον Ταξιάρχη Χαλκιδικής.

Από μια μικρή πύλη, «πυλίδα» την ονομάζει ο Κώστας, μπαίνουμε στην Ακρόπολη και στην πόλη. Μπροστά μας μια κυκλική κτιστή δεξαμενή για συλλογή

ομβρίων υδάτων, βάθους 4 μέτρων. Λίγο παραδίπλα, πάνω από το έδαφος, κινεί την προσοχή μας μια μικρή, παραλληλεπίπεδη κατασκευή με πλάκες που εξέρχουν από το χώμα και μοιάζουν με φουφού. -Δεν κάνετε λάθος, λέει ο αρχαιολόγος μας.

Από τα ευρήματα προκύπτει ότι ήταν ένα αρχαίο «μπάρμπεκιου». Σημαντικό επίσης είναι να πούμε εδώ ότι, κάτω από τον δεύτερο κυκλικό πύργο, που βρίσκεται περί τα 100 μέτρα δυτικότερα στο τείχος, περνούσε ο αγωγός ύδρευσης των αρχαίων Σταγείρων. Το νερό ερχόταν με πηλοσωλήνες από το αντικρινό βουνό. Τμήματα του αγωγού έχουν βρεθεί μέχρι και 3 χλμ. από εδώ, στα πρόβοννα του Στρατωνικού όρους.

Μερικές δεκάδες μέτρα προς τα ΒΔ φτάνουμε σ' ένα τετράγωνο φυλάκιο, στο υψηλότερο σημείο της ακρόπολης. Η θέα από εδώ είναι επιβλητική. Αγναντεύουμε χαμηλότερα τον βόρειο λόφο της χερσονήσου με τις οχυρώσεις της αρχαϊκής περιόδου και ανοιχτά, στην θάλασσα, το κατάφυτο νησάκι του Κάπρου. Πολύ πιο πίσω ορθώνεται το όρος Παγγαίο με τις ελαφρά χιονισμένες του κορυφές, ενώ δεξιότερα αχνοφαίνεται η Θάσος.

-Βρισκόμαστε στην ακρόπολη που κατέστρεψε ο Φίλιππος το 349 π.Χ., λέει ο Κώστας.

Περιπλανιόμαστε για ώρα σ' αυτό το σημείο της πόλης, θαυμάζουμε την οχυρωματική αρχιτεκτονική που χρονολογείται γύρω στο 500 π.Χ. Το τείχος, που ξεπερνάει σε πάχος τα 2 μέτρα, είναι χτισμένο με διάφορα συστήματα δόμησης, όπως το «αιγυπτιαζόν», το «πολυγωνικό», «το ακανόνιστο» και το «λέσβιο», με πρώτη ύλη από ασβεστόλιθους, μαρμαρόλιθους και πωρόλιθους.

Με την «κλίμακα ανόδου» ανεβαίνουμε στην πάνω επιφάνεια του τείχους, θαυμάσια συντηρημένη από τους τεχνικούς της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Πραγματικά χαίρεται κανείς διαπιστώνοντας τέτοια ποιότητα αποκατάστασης και συντήρησης.

5— Η σύνθεση της «διαχωριστικής σκοτίας» είναι μείγμα διαφόρων υλικών, όπως άσπρο και μαύρο τσιμέντο, αργιλικό χώμα, θραϊκή γη και χώρα.

Απέναντι, επάνω: Λεπτομέρεια από τμήμα του τείχους αριστερά του κυκλικού πύργου, με τοιχοποιία κατά την «αιγυπτιαζουσα» δόμηση.

Απέναντι: Λεπτομέρεια του τείχους με το «Αιγυπτιαζόν» σύστημα δόμησης. Ο διαχωριστικός αρμός δηλώνει κάτω το αποκαλυφθέν αυθεντικό τμήμα και πάνω την αποκατάσταση με το αρχαίο οικοδομικό υλικό.

Επάνω: Ο υδροδοτικός αγωγός των Σταγείρων, στο σημείο ακριβώς που διαπερνά το νότιο κλασικό τείχος, συνεχίζοντας την πορεία του νοτιότερα.

Η πάνω επιφάνεια του μεγάλου κυκλικού πύργου μετά τις εργασίες αποκατάστασης.

ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΑΓΟΡΑ

Κατηφορίζουμε κατά μήκος του πρώιμου κλασσικού τείχους, που καταλήγει χαμηλότερα σε χωματόδρομο πάνω από την βραχώδη ακτή. Ο χωματόδρομος αυτός, πολύ γρήγορα μας οδηγεί στον χαμηλό αυχένα, που συνδέει τους δύο λόφους της χερσονήσου. Στο σημείο αυτό, που είναι το μοναδικό επίπεδο σημείο των Σταγειρών, κυριαρχεί η αρχαία αγορά.

Δεν ήταν όμως πριν από την ανασκαφή έτσι ο χώρος της αγοράς.

-Να φανταστείτε, ότι μέχρι το 1993 εδώ υπήρχε μια πλαγιά κατάφνητη από πουρνάρια, ρείκια, κουμαριές και αριές. Η βλάστηση ήταν αδιαπέραστη, έμοιαζε με ζούγκλα. Από κάτω, ωστόσο, έκρυβε σπουδαία δημόσια οικοδομήματα, με σημαντικότερο την **Στοά** της Κλασσικής Περιόδου, μας εξηγεί ο Κώστας. Είναι το ορθογώνιο και επίμηκες κτίσμα με διαστάσεις 26x6 μέτρα, κτισμένο κατά το «ψευδοϊσόδομο σύστημα», κυρίως με μαρμάρινους γωνιόλιθους. Εδώ συγκεντρώνονταν οι Σταγειρίτες για τις δημόσιες συζητήσεις τους. Η πρόσβαση στο εσωτερικό της

στοάς γινόταν με μνημειακή κλίμακα που υπήρχε στην πρόσοψή της, την οποία πρέπει να φανταστούμε ανοιχτή, με κίονες στη σειρά. Τέλος, για τη στήριξη της δίρριχτης στέγης υπήρχε μια εσωτερική κιονοστοιχία με οχτώ κίονες, από τους οποίους διατηρήθηκαν μόνον οι μαρμάρινες βάσεις.

Θα μπορούσαμε ν' αναφέρουμε πολλά για τα διάφορα αρχιτεκτονικά λείψανα των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων, που αποκαλύφθηκαν στον χώρο της Αγοράς όπως: έναν αρχαϊκό ορθογώνιο βωμό, έναν μικρότερο κλασικό βωμό, μερικά

καταστήματα και αποθήκες κλασικών χρόνων, στις οποίες βρέθηκαν πολλοί κυκλικοί λάκκοι λαξευμένοι στο βράχο που δεχόντουσαν τεράστια πιθάρια για αποθήκευση υγρών κυρίως αλλά και στερεών προϊόντων.

Απέναντι: Η κλασική Στοά. Άποψη από ανατολικά.

Κορυφή: Στην Αγορά των αρχαίων Σταγείρων.

Άποψη των δημόσιων μαγαζιών με κάτοψη και αναπαράσταση του οικοδομήματος σε πρώτο πλάνο.

Επάνω: Άποψη κατά την διάρκεια της ανασκαφής της περιοχής των μαγαζιών και αποθηκών στην Αγορά των Σταγείρων.

Άποψη από την κορυφή του νότιου λώφου των Σταγείρων. Σε πρώτο επίπεδο τα κτίσματα του βόρειου λώφου και σε δεύτερο η νησίδα «Κάπρος». Στο βάθος διακρίνεται αχνά το χιονισμένο Παγγαίο.

ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΣΤΟΝ ΒΟΡΕΙΟ ΛΟΦΟ

Για να βγούμε στο υψηλότερο σημείο του βόρειου λόφου, που δεν ξεπερνάει τα 50 μέτρα από την επιφάνεια της θάλασσας, έχουμε δυο επιλογές: η συντομότερη είναι ένα ανηφορικό μονοπάτι μερικών δεκάδων μέτρων αμέσως δεξιά από την Στοά. Εμείς προτιμάμε το περιφερειακό μονοπάτι που κυκλώνει τον λόφο από τα ανατολικά προς τα βόρεια. Ήδη κάτω από την Αγορά κατηφορίζουμε ένα αρχαίο λιθόστρωτο, που συνεχίζει με την μορφή στενού μονοπατιού και καταλήγει σ' ένα λεπτό στον πανέμορφο ορμίσκο του «**Λιοτοπιού**».

Ανηφορίζουμε περιμετρικά το μονοπάτι στο «Λιοτόπι», μια ήπια πλαγιά με μεγάλα ελιόδεντρα, καλοκλαδεμένα τούτη την εποχή. Εδώ συναντάμε το «**Βυζαντινό διατείχισμα**», κτισμένο μεταξύ του 10^{ου} και 11^{ου} αι. μ.Χ., που αποτελούσε την οχύρωση του βόρειου λόφου από θάλασσα σε θάλασσα. Το συνολικό του μήκος είναι 250 περίπου μέτρα, το πάχος του πλησιάζει το

1 μέτρο, ενώ το μέγιστο ύψος φτάνει τα 3.50 μέτρα. Το τείχος είναι κτισμένο ακανόνιστα, με μικρές πέτρες και συνδυαστικό ασβεστοκονίαμα.

Αξίζει ν' αναφέρουμε, ότι εδώ ήρθε στο φώς ένα τμήμα της πρώτης οχύρωσης της πόλης, που χρονολογείται στα Αρχαϊκά χρόνια. Πάνω σ' αυτό ακριβώς το τείχος είναι κτισμένο το βυζαντινό, χρησιμοποιώντας δηλαδή ως θεμέλιο το αρχαϊκό.

Αμέσως μετά το διατείχισμα συναντάμε δυο οικοδομικά τετράγωνα με τα κατάλοιπα αρκετών αρχαίων σπιτιών. Λίγο χαμηλότερα συνεχίζουμε το όμορφο μονοπάτι, που κινείται πάνω από την ακτή, ανάμεσα σε αιωνόβιες ελιές. Εδώ σώζεται το δωμάτιο ενός μοναχικού σπιτιού, καθώς και ένα καλοδιατηρημένο τμήμα του διατειχίσματος.

-Όπου κι αν σκάψουμε σ' αυτό τον λοφίσκο, κάτω απ' τους θάμνους ή τις ελιές, θα βρούμε αρχαία κτίσματα, λέει ο Κώστας. Ας μην ξεχνάμε, ότι η πόλη ήταν μεγάλη για τα δεδομένα της εποχής της, με πληθυσμό περίπου 4.000.

Το μονοπάτι μας βγάζει στην ΒΑ γωνία της πόλης, ακριβώς πάνω από τη βραχώδη ακτή. Εδώ, σώζονται υπολείμματα του ανατολικού τείχους, κτισμένου κατά το ψευδοϊσοδομικό σύστημα, καθώς και οι καλοκτισμένοι τοίχοι ενός σπιτιού, κολλητού στο εσωτερικό του τείχους. Μια γέρικη αγριελιά έχει κυρτώσει με τα χρόνια φοβερά, ο κορμός της -εξαιτίας των δυνατών βοριάδων- είναι σχεδόν παράλληλος με το χώμα.

Στο βόρειο διπλανό τμήμα της ακτής σχηματίζεται ένας γραφικός βραχώδης ορμίσκος. Πίσω του το νησάκι Κάπρος και το Παγγαίο. Ανηφορίζουμε προς το εσωτερικό. Εδώ συναντάμε ένα μικρό ιερό του 6^{ου} αι. π.Χ. αφιερωμένο σε γυναικεία θεότητα. Βρίσκεται στο ακρότατο τμήμα του Βόρειου Λόφου, αμέσως πάνω από τον απότομο γκρεμό. Αποτελείται από δυο τετράπλευρους χώρους, δεξιά και αριστερά ενός λιθόστρωτου διαδρόμου. Χαρακτηριστικό της ιερότητας του χώρου αποτελεί το γεγονός ότι το υστεροκλασικό τείχος που χτίστηκε δυο περίπου αιώνες αργότερα, και για το οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω, σεβάστηκε το Ιερό και

Απέναντι: Η μικρή παραλία του κατάφυτου με ελιόδεντρα λόφου του «Λιοτοπιού».

Επάνω: Τμήμα του κλασσικού ανατολικού τείχους των Σταγειρών πίσω από «την ελιά που την δέρνει ο βοριάς στο Λιοτόπι».

Κάτω: Κατάλοιπα οικιών των κλασσικών χρόνων στον βόρειο λόφο.

το συμπεριέλαβε, προσαρμόζοντας ανάλογα την πορεία του. Σημαντικότερος είναι ο μεγαλύτερος χώρος του Ιερού, όπου υπάρχουν ένας πρωτόγονος βωμός και μια τετράγωνη εσχάρα θυσιών. Από τον χώρο αυτό προέρχεται πλήθος κινητών ευρημάτων, μεταξύ των οποίων πολλά πήλινα ειδώλια, γυναικείες προτομές και μια πήλινη μήτρα με παράσταση δυο ανδρών να συμπλέκονται για ένα κριάρι.

Ένα ακόμη αρχαϊκό κυκλικό οικοδόμημα της ίδιας εποχής βρίσκεται σε μικρή απόσταση ΝΑ του Ιερού. Σε μικρό ύψος διατηρείται το μισό περίπου της περιμέτρου του, που είναι κτισμένη με μαρμαρόλιθους και πωρόλιθους. Η διάμετρος είναι 11 μέτρα και, όπως συνάγεται τόσο από το σχήμα και το μέγεθος, όσο και από τα ευρήματα, αποτελούσε πιθανότατα ένα

Θεσμοφόριο αφιερωμένο στη Δήμητρα.

Ο συνολικός χώρος, μερικά μέτρα πάνω από την βραχώδη ακτή, αποπνέει μια απαράμιλλη ωραιότητα. Από την περιοχή αυτή και αμέσως πάνω από τον βραχώδη γκρεμό ανηφορίζει ζιγκζακωτά προς την κορυφή του λόφου (για να συμπεριλάβει τα πρωϊμότερα αρχαϊκά ιερά) ένα άλλο τείχος, πάχους 2 μέτρων, το οποίο ανασκάφτηκε μέχρι τώρα σε μήκος 140 μέτρων.

Πάνω: Ο ανασκαφέας μας δείχνει το σημείο ακριβώς στο οποίο γώνιαζε το βόρειο με το ανατολικό σκέλος της αρχαίας πόλης. Στο βάθος ο Καυκανάς.

Αριστερά: Κεφαλές πήλινων ειδωλίων: Πυργοστεφούς θεάς (επάνω) και θεού Διονύσου (κάτω)

Δεξιά: Με τον ανασκαφέα αρχαιολόγο Κώστα Σιμανίδη στο αρχαϊκό Ιερό του βόρειου λόφου. Εντυπωσιακά στο βάθος η παρουσία του Κάπρου.

Το νησάκι Κάπρος μέσα από σπηλαιώδη οπή στο Λιοτόπι.

6— Αναλημματικός είναι ο τοίχος που κατασκευάζεται σε επικλινές έδαφος για προστασία από κατολισθήσεις.

7— Ψευδοϊσοδομικό ή ψευδοϊσόδομο είναι το σύστημα δόμησης, όταν οι διαδοχικές σειρές τοικοποιίας είναι ανισοϋψείς μεταξύ τους. Αντίθετα, όταν είναι ισοϋψείς, έχουμε το ισοδομικό ή ισόδομο σύστημα.

Απέναντι, επάνω: Αεροφωτογραφία του βόρειου λόφου των Σταγείρων από τα ΒΔ. Δεξιά η Στοά των κλασικών χρόνων, στο μέσον το βυζαντινό διατείχιμα με τον τετράγωνο πύργο και το πεταλόσχημο οικοδόμημα και αριστερά στην κορυφή το βυζαντινό φρούριο.

Απέναντι, κάτω: Το ανασκαφικό συνεργείο εν δράσει στην περιοχή των αρχαϊκών Ιερών του Β. λόφου.

Η ανασκαφή απέδειξε, ότι είναι το τείχος που έχτισε ο Φίλιππος Β', αφού πρώτα ο ίδιος είχε καταστρέψει την πόλη στα 349 π.Χ. Εσωτερικά αυτού του τείχους διακρίνουμε πολλούς τοίχους ερειπωμένων οικιών, εργαστηρίων και αποθηκών, καθώς και ένα κυκλικό πηγάδι, θαυμάσια λαξευμένο σε βράχο, με βάθος 4 μέτρα.

Ανηφορίζουμε το ίδιο μονοπάτι προς την κορυφή του λόφου, ανάμεσα σε πυκνή βλάστηση. Δυο λεπτά μετά φτάνουμε στην κορυφή του βόρειου λόφου. Ο χώρος εδώ είναι επίπεδος με έκταση που πλησιάζει το ένα στρέμμα. Κατά τους μέσους βυζαντινούς χρόνους είχε εγκατασταθεί ένα στρατιωτικό οχυρό. Για την οικοδόμησή του είχε χρησιμοποιηθεί παλιότερο οικοδομικό υλικό των αρχαίων Σταγείρων και κουρασάνι. Το οχυρό αυτό προστατευόταν από περίβολο πάχους 1 μέτρου, ο οποίος διατηρείται σε σημαντικό ύψος και ενισχυόταν από ορθογώνιους και ημικυκλικούς πύργους. Μέσα στον περίβολο είναι ευδιάκριτα τα ερείπια ενός τετράπλευρου βυζαντινού πύργου, πάνω στον οποίο στήθηκε εντελώς παράταιρα -και παράνομα- το τσιμεντένιο κολωνάκι της Γ.Υ.Σ. (Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού).

Αμέσως ανατολικά του, σώζεται σε καλή κατάσταση μια τετράγωνη **Βυζαντινή Κινστέρνα**, μια υδατοδεξαμενή δηλαδή με πλευρές μήκους 5 περίπου μέτρων, στεγανοποιημένες με επίχρισμα από υδραυλικό κονίαμα. Κάτω από το επίχρισμα διακρίνουμε γρανίτινους γωνιόλιθους με επιμελημένη λάξευση, που προέρχονται βέβαια, όπως και σε όλα τα βυζαντινά κτίσματα, από αρχαίο οικοδομικό υλικό.

Ένα πολύ εντυπωσιακό επίσης κτίσμα στο δυτικό πρηνές της κορυφής του λόφου, κάτω από τον βυζαντινό περίβολο, είναι ο *αναλημματικός τοίχος*⁶ που σώζεται σε αρκετό ύψος. Το οικοδομικό υλικό του αναλήμματος προέρχεται από θαυμάσια λαξευμένους γρανιτόλιθους μεγάλων διαστάσεων, που είναι χτισμένοι κατά το *ψευδοϊσοδομικό σύστημα*⁷.

-Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς, μας εξηγεί ο Κώστας, ότι οι γρανιτόλιθοι της Κινστέρνας που είδαμε πιο πάνω αλλά και άλλοι

παρόμοιοι που βρίσκονται εντοιχισμένοι σε όλα τα βυζαντινά κτίσματα, προέρχονται από αυτόν ακριβώς τον αναλημματικό τοίχο, ο οποίος δεν ήταν τίποτε άλλο παρά η δυτική μακρυνά πλευρά ενός μεγάλου αρχαϊκού ναού του 6^{ου} αι. π. Χ. Επιπλέον, με την βοήθεια και των γραμματειακών πηγών που μας δίνουν την διαθήκη του Αριστοτέλους αλλά και των κινητών ευρημάτων που είχαμε κατά την ανασκαφή, δεν μας μένει καμιά αμφιβολία, ότι πρόκειται για τον ναό που ήταν αφιερωμένος στον «**Δία Σωτήρα**» και στην «**Αθηνά Σώτεια**».

Κατηφορίζοντας μερικές δεκάδες μέτρα με κατεύθυνση τον αυχένα μεταξύ των δύο λόφων φτάνουμε σε ένα μεγάλο τετράγωνο πύργο, που ανήκει στο ήδη γνωστό μας βυζαντινό διατείχισμα.

-Είπαμε παραπάνω, ότι το διατείχισμα αυτό είναι θεμελιωμένο ακριβώς πάνω στο πρωϊμότερο τείχος της πόλης, δηλαδή το αρχαϊκό. Σ' αυτό το σημείο λοιπόν, αμέσως δηλαδή ανατολικά του τετράγωνου πύργου, μπορούμε να δούμε ένα τμήμα μήκους 15 περίπου μέτρων του αρχαϊκού τείχους που αποκαλύφθηκε. Το σημαντικό είναι όμως,

ότι στο τμήμα αυτό ήρθε στο φως και μια από τις κύριες (αν όχι η κύρια) πύλες της αρχαιότερης πόλης των Σταγείρων, μπροστά στην οποία μάλιστα βρέθηκε πεσμένο και σπασμένο το μαρμάρινο υπέρθυρό της. Το συνολικό του μήκος πρέπει να ήταν γύρω στα 2.50 μέτρα, ενώ το πιο σπουδαίο είναι, ότι απεικονίζει ανάγλυφα έναν αγριόχοιρο στ' αριστερά, αντιμέτωπο μ' ένα λιοντάρι στα δεξιά. Βρέθηκαν μόνον τα δυο ακραία τμήματα αυτής της παράστασης, που διακοσμεί και τα τετράδραχμα των Σταγείρων. Το εύρημα είναι πολλαπλά σημαντικό γιατί περιέχει ένα ωραίο δείγμα της αρχαϊκής πλαστικής τεχνοτροπίας και μάλιστα με τον κάπρο, το ιερό ζώο και σύμβολο της πόλης των Σταγείρων. Επιπλέον στο εύρημα σώζονται και τμήματα μιας σπάνιας επιγραφής του 6^{ου} αι. π.Χ., που είναι μάλιστα χαραγμένη «βουστροφηδόν»⁸. Αν και δυσδιάκριτη η επιγραφή είχε ένα περιεχόμενο, πολύ επίκαιρο και στις μέρες μας. Περιείχε φορολογικές ρυθμίσεις, με την θέσπιση ενός τέλους πέντε δραχμών. Με την αρχαϊκή πύλη που προαναφέραμε, σχετίζεται κατά πάσα πιθανότητα ένα μεγάλο τετράγωνο μαρμαροθέτημα⁹, που υπάρχει κάτω από ένα

λαμαρινένιο στέγαστρο σ' αυτή την περιοχή. Στο κέντρο του μαρμαροθετήματος σώζεται σήμερα ένα μεγάλο ορθογώνιο κενό, στο οποίο πρέπει να υπήρχε ένας βωμός, όπου εθυσίαζαν οι εισερχόμενοι στην πρώτη πόλη των Σταγείρων. Ίσως με τον βωμό αυτό να σχετίζεται και η περί φορολογίας επιγραφή που είδαμε πιο πάνω.

8— Με τον όρο «βουστροφιδόν» εννοούμε τον τρόπο γραφής σε αρχαίες ελληνικές επιγραφές, κατά τη φορά που εκκινούντο στο όργωμα τα βόδια, δηλ. από αριστερά προς τα δεξιά στην πρώτη γραμμή, από δεξιά προς τα αριστερά στην δεύτερη κ.ο.κ. (από το λεξικό Μπαμπινιώτη).

9— «Μαρμαροθέτημα» είναι ένα δάπεδο στρωμένο με μικρά κομμάτια μαρμάρου, που δεν δημιουργούν συγκεκριμένο σχήμα ή παράσταση.

Απέναντι: Ο αναλημματικός τοίχος από επιμελημένους γρανιτόλιθους ανήκει αναμφίβολα στον ναό, τον αφιερωμένο στον Δία Σωτήρα και στην Σώτειρα Αθηνά.

Επάνω: Τα δύο τμήματα του μνημειώδους υπερθύρου της Αρχαϊκής πύλης, με τον κάπρο αριστερά και το λιοντάρι δεξιά.

Κορυφή: Μέσα στο βυζαντινό κάστρο της κορυφής του βόρειου λόφου των Σταγείρων. Στο κέντρο βυζαντινό κυκλικό ασβεστοκάμινο. Εδώ μετατράπηκαν σε ασβέστη όλα τα μαρμάρινα στοιχεία του αρχαϊκού ναού, τμήματα του οποίου διακρίνονται στη φωτογραφία.

ΜΙΑ ΑΝΑΠΑΝΤΕΧΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

Για να δει ο επισκέπτης το τμήμα του αρχαϊκού τείχους με την πύλη, πρέπει να συνεχίσει την πορεία του έξω από το βυζαντινό διατείχισμα και να προχωρήσει παράλληλα και γύρω-γύρω από ένα ημικυκλικό, αψιδωτό (πεταλόσχημο) οικοδόμημα. Οι διαστάσεις αυτού του πεταλόσχημου κτίσματος, που περιβάλλει τον βυζαντινό πύργο είναι 9x10 μέτρα. Το κτίσμα δίνει αρχικά την εντύπωση πύργου του αρχαϊκού τείχους.

Μια προσεκτικότερη παρατήρηση όμως, καθώς και η ύπαρξη των κινητών ευρημάτων, μας πείθουν, ότι το οικοδόμημα ανήκει στα πρώιμα ελληνιστικά χρόνια. Οι τοίχοι του έχουν πάχος 1.20 και μέγιστο ύψος 1.80 μέτρα. Αν και το οικοδομικό υλικό στην πλειοψηφία του είναι γωνιόλιθοι εξαιρετικής επεξεργασίας, είναι φανερό από τον τρόπο δόμησης, ότι έγινε λίγο πρόχειρα και βιαστικά η κατασκευή, η οποία τοποθετείται κατά τους χρόνους περίπου του Μ. Αλεξάνδρου. Ο χαρακτήρας του οικοδομήματος είναι δημόσιος, όπως προκύπτει και από αρκετά τμήματα κεραμιδιών στέγης με το σφράγισμα **BA**, που σημαίνει πρόελευση από το βασιλικό κεραμοποιείο.

-Εδώ θα διακινδυνέψω μια άποψη, που ίσως θεωρηθεί λίγο τολμηρή, λέει ο Κώστας. Δεν αποκλείω καθόλου, απεναντίας έχω κάθε λόγο να πιστεύω, ότι το οικοδόμημα που βλέπετε, ήταν ο τάφος του **Αριστοτέλη**.

Ακούγονται κάποια επιφωνήματα. Από όλα τα σπουδαία και σημαντικά που έχουμε δει και ακούσει ως τώρα στην πολύωρη περιήγησή μας, αυτή η δήλωση είναι πραγματικά συγκλονιστική. Όπως συγκλονιστική άλλωστε ήταν και η προσωπικότητα του μεγάλου Μακεδόνα φιλοσόφου.

-Πρέπει να έχεις σοβαρούς λόγους για να υποστηρίζεις μια τέτοια θεωρία, λέω στον Κώστα.

-Ναι, βασίζομαι στις αρχαίες μαρτυρίες, σύμφωνα με τις οποίες «(Αριστοτέλους) εν Χαλκίδι τελευτήσαντος, (οι Σταγειρίται) μετεπέψαντο το σώμα και βωμόν επέστησαν τω

τάφω και Αριστοτέλειον τον τόπον εκάλεσαν και εκεί την βουλήν ήθροιζον».

-Αυτό το απόσπασμα πού είναι γραμμένο; ρωτάω τον Κώστα.

-Προέρχεται από το χειρόγραφο αριθμ. 257 της **Μαρκιανής Βιβλιοθήκης** της Βενετίας, που χρονολογείται γύρω στα 1300 και είναι γνωστό ως «**Vita Marciana**». Τα ίδια πράγματα αλλά αναλυτικότερα, αναφέρονται σ' ένα αραβικό κείμενο του 11^{ου} αι. μ.Χ. το οποίο αντιγράφει, προφανώς, κάποιο ανάλογο αρχαιοελληνικό κείμενο που είχε χαθεί. Σύμφωνα λοιπόν μ' αυτή την εκδοχή, ο Αριστοτέλης ετάφη κατ' εξαίρεσιν μέσα στην πόλη και μάλιστα σε τάφο υπέργειο,

όπου προσήρχοντο οι άρχοντες της πόλης, οσάκις ήταν ν' αποφασίσουν για σοβαρά της ζητήματα.

Σε σχέση με το θέμα αυτό φαίνεται, ότι οι γραμματειακές μαρτυρίες ταιριάζουν με τις ανασκαφικές μας ενδείξεις. Σύμφωνα με τις προαναφερθείσες πηγές, όταν οι Σταγειρείτες κατέβηκαν ως επίσημη αντιπροσωπεΐα στην Χαλκίδα και παρέλαβαν τα οστά του φιλοσόφου και αφού τα μετέφεραν στη συνέχεια στην πατρίδα τους, τα έθαψαν κατ' εξαίρεση των «νενομισμένων» μέσα στην πόλη τους σ' έναν τόπο που τον ονόμασαν «Αριστοτέλειον». Δίπλα ήταν το Βουλευτήριο, όπου συναθροίζονταν οι άρχοντες της

πόλης προκειμένου να λάβουν αποφάσεις για τα θέματα που τους απασχολούσαν. Στην προκειμένη περίπτωση, τι πιο λογικό να θεωρήσει κάποιος ότι το Βουλευτήριο αυτό θα ήταν κάπου στην Αγορά της πόλης και τι λογικότερο να συσχετίσει τη Στοά με αυτό που απείχε λίγες μόνον δεκάδες μέτρα από το πεταλόσχημο οικοδόμημα που έχουμε περιγράψει.

Επάνω: Άποψη από την αρχαϊκή πύλη προς την Ολυμπιάδα. Σε πρώτο επίπεδο τμήμα του πεταλόσχημου οικοδομήματος με τον τετράγωνο βυζαντινό πύργο στο εσωτερικό.

ΕΝΑΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΠΟΛΥ ΧΑΛΑΡΩΤΙΚΟΣ

Αγναντεύουμε το τοπίο ολόγυρα μας: τις αμμουδερές και βραχώδεις παραλίες, τις κατάφυτες στεριές, το νησάκι Κάπρος και το μακρινό Παγγαίο, τα τείχη της αρχαίας πόλης και τους πύργους. Σ' όποιο σημείο της κι αν βρεθούμε, η μικρή «δίκορφη» χερσόνησος της Ολυμπιάδας αποπνέει μια σπάνια γοητεία. Όχι μόνον για τους αρχαιολάτρες, που μπορούν να περιπλανιούνται με τις ώρες ανάμεσα στα μνημεία του παρελθόντος. Αλλά και για τους περιπατητές και φυσιολάτρες, που θ' ανακαλύψουν εδώ μονοπάτια εκπληκτικά, άριστα διανοιγμένα μέσα σε πυκνοδασωμένες πλαγιές. Μονοπάτια που οδηγούν γρήγορα, ξεκούραστα και με απόλυτη ασφάλεια στα πιο ενδιαφέροντα, στα επιφανέστερα σημεία του αρχαιολογικού χώρου των Σταγείρων.

Ένα τέτοιο μονοπάτι ανακαλύπτουμε δυτικά και χαμηλότερα του αυχένα της Αγοράς, κοντά στην πανέμορφη αμμουδίτσα της Συκιάς. Πανέμορφο το μονοπάτι,

έχει προστατευτικά ξύλινα κιγκλιδώματα και, όπου χρειάζεται, σκαλοπατάκια με κορμούς. Είναι μέγιστη ευχαρίστηση να βαδίζουμε ένα τέτοιο μονοπάτι. Που σε λιγότερο από ένα τέταρτο -με χαλαρούς ρυθμούς- ολοκληρώνει περιμετρικά την ακτογραμμή του Βορείου λόφου ως τον εκπληκτικό χώρο με το υστεροκλασικό τείχος, τα κατάλοιπα των οικιών, το λαξευτό πηγάδι, τα ιερά. Σ' αυτή τη μοναδική τοποθεσία, ακριβώς απέναντι από τον Κάπρο, μπορεί κανείς να μείνει ώρα πολλή, να ηρεμεί, ν' αγναντεύει και να σκέπτεται, ότι σ' αυτό τον τόπο κάποτε, στο μακρινό παρελθόν, έζησε, βημάτισε και στοχάστηκε ο μεγάλος Αριστοτέλης.

Επάνω: Ένα εξαιρετικό μονοπάτι, προστατευμένο με κιγκλιδώματα ξύλου καστανιάς κυκλώνει τον βόρειο λόφο από την θεαματική ακτογραμμή, με σύντομο και ξεκούραστο περίπατο για όλη την οικογένεια.

Απέναντι: Η Αρχαιολογική Υπηρεσία, εκτός από την αποκατάσταση του αρχαιολογικού χώρου, φρόντισε για την δημιουργία ασφαλέστατων μονοπατιών που οδηγούν στα σημαντικότερα και ωραιότερα σημεία της αρχαίας πόλης των Σταγείρων

Η Χερσόνησος των Αρχαίων Σταγείρων από ΝΔ.
Σε πρώτο πλάνο η πρώιμη κλασσική οχύρωση και η ωραιότετη παραλία της Συκιάς.

ΜΙΚΡΗ ΒΟΛΤΑ ΣΤΟΝ ΚΑΠΡΟ

- Αν ήταν τρεις μήνες αργότερα, θα μπορούσαμε ν' απολαύσουμε τα διάφανα νερά στις αμμουδίτσες του Κάπρου, λέει ο Κώστας. Δεν πειράζει όμως, ας περιοριστούμε σήμερα σε μια απλή βόλτα στο νησί.

Στο λιμανάκι της Ολυμπιάδας, με τα ψαροκάικα και τις βάρκες, μας περιμένει ο **SAN NIKOLAS**, ένα όμορφο ξύλινο σκαρί. Ο καπετάνιος μας, ο **Μάριος Καμπούρης**, είναι παλιός γνώριμος του Κώστα, όταν, πολύ νεαρός ακόμη τότε, ήταν κι αυτός στο συνεργείο της ανασκαφής. Αποπλέουμε με ήρεμη θάλασσα και ζέστη ανοιξιάτικη. Το μικρό μας ταξίδι δεν κρατάει πολύ. Σε απόσταση 1.6 μιλίων από το λιμάνι προσεγγίζουμε τα δυτικά παράλια του νησιού, που από μακριά μοιάζει με κάπρο ξαπλωμένο.

Απόκρημνες βραχώδεις ακτές και πανέμορφες αμμουδίτσες με ήπιους βυθούς, αγριελιές και σχοίνα, μικρές ξέρες με γλάρους και κορμοράνους. Περάσματα αβαθή και ύπουλα για όσους δεν

τα γνωρίζουν. Στρίβουμε στην Βόρεια κρημνώδη ακτή, τα «Καζάνια», όπως την ονομάζει ο Μάριος. Πλησιάζουμε σε μικρό, σιδερένιο φάρο, στο ΒΑ άκρο του νησιού. Συνεχίζουμε στην απόκρημνη νότια ακτή, κατάφυτη στην κορυφή της με πυκνές αγριελιές. Σε λιγότερο από μισή ώρα ο περίπλους ολοκληρώνεται.

- Αυτός είναι ο **Κάπρος**, ο σημερινός **Καυκανάς**, λέει ο Κώστας. Το όνομα του νησιού μνημονεύεται στον Ηρόδοτο και Θουκυδίδη και αποτέλεσε σημείο αναφοράς για την ταύτιση των Αρχαίων Σταγείρων. Σήμερα είναι ακατοίκητο, από τα ερείπια όμως που υπάρχουν στο πυκνοδασωμένο εσωτερικό συνάγουμε ότι είχε κατοικηθεί από τα κλασικά μέχρι και τα μεσοβυζαντινά χρόνια. Χαρακτηριστικότερα ερείπια είναι δύο μεγάλες υδατοδεξαμενές κι ένα οικοδόμημα των βυζαντινών χρόνων, που βρίσκονται στο δυτικό άκρο του νησιού.

Επάνω: Η νησίδα Κάπρος από αεροφωτογραφία. (σημερινή ονομασία Καυκανάς).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Με νοτισμένα τα πρόσωπά μας από την αλμύρα της θάλασσας, επιστρέφουμε από τον Κάπρο. Στην ταβέρνα του Μπάμπη, το τζάκι εξακολουθεί να είναι αναμμένο. Στο τραπέζι μας περιμένει μια εκπληκτική ποικιλία ολόφρεσκων ψαριών απ' τα νερά του Στρουμονικού κόλπου, των Σταγείρων και του Κάπρου.

Αναρωτιέμαι πόσοι από τους σύγχρονους Έλληνες, τους παραθεριστές της Ολυμπιάδας, γνωρίζουν κάτι από την ιστορία του μικρού νησιού. Κι αν έχουν ποτέ δει το σύμβολο των αρχαίων Σταγείρων, τον κάπρο ανάγλυφο στο ασημένιο νόμισμα της πόλης.

Για σήμερα, αποχαιρετάμε τον τόπο, μετά από τρεις επισκέψεις σ' ένα μήνα, και μετά από πάμπολλες ώρες περιδιάβασης στα καλοχτισμένα τείχη, στους ισχυρούς κυκλικούς και τετράγωνους πύργους, στα Ιερά των Θεών και στην Αρχαία Αγορά, στο αιγιματικό μνημείο που ίσως κάποτε έκρυβε τα οστά του Αριστοτέλη. Αισθάνομαι μια βαθειά ικανοποίηση, μια πληρότητα από τον τόπο.

Ωστόσο, τα Αρχαία Στάγειρα εξακολουθούν να με μαγνητίζουν. Για την μέγιστη ιστορική και αρχαιολογική σημασία, για την ιδιαίτερη τοπογραφία τους, το εξάισιο φυσικό περιβάλλον, τους ανοιχτούς ορίζοντες, τις πεντακάθαρους αμμουδιές.

Θα επιστρέψουμε στην Ολυμπιάδα το συντομότερο δυνατόν. Μόνοι ή με τον Όμιλο των **Ελλήνων Περιηγητών**. Που θα έχουν την ευτυχία να ζήσουν αυθεντικές ώρες περιήγησης και ξενάγησης με τον Κώστα Σισμανίδη, τον ανασκαφέα αρχαιολόγο, που περισσότερο από κάθε άλλον μπορεί να συναρπάσει το ακροατήριό του, στην γενέτειρα του Αριστοτέλη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Σισμανίδης Κ. «Αρχαία Στάγειρα, η γενέτειρα του Αριστοτέλη», Ιστορικοαρχαιολογικός οδηγός, εκδ. Υπουργείου Πολιτισμού, ΤΑΠΑ, Αθήνα 2003.

- Βασιλική Κυριάκου – Ναχλά, Ειρήνη Βενετία Μάλαμα, Γιάννης Γιαννάκης, Κώστας Σισμανίδης «Αναστήλωση της οχύρωσης των Αρχαίων Σταγείρων», περιοδ. «ΜΝΗΜΕΙΟ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ», τεύχος 5, 1998-9, εκδ. UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσ/νίκη, σελ 133-152.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστούμε τον καπετάνιο **Μάριο Καμπούρη** για την βόλτα στο νησάκι Κάπρου. Θερμότατα ευχαριστούμε τον **Αρχαιολόγο Κώστα Σισμανίδη**, για την καθοριστική του συμβολή στην δημιουργία του άρθρου. Με την ξενάγηση και τις σημαντικότερες συζητήσεις, μας έκανε να στοχαστούμε, να ονειροπολήσουμε και να νιώσουμε περήφανοι για το αρχαίο μας παρελθόν.

Τέλος, πολλές ευχαριστίες οφείλονται στο **Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη** για την ευγενική στήριξη στο έργο μας.

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Ο Αρχαιολογικός χώρος των Αρχαίων Σταγείρων είναι επισκέψιμος καθημερινά από την ανατολή ως τη δύση του ηλίου (για οποιαδήποτε πληροφορία το τηλέφωνο του **Αρχαιοφύλακα Γιώργου Ασκινάκη** είναι **699 700.4688**).

Αρχαιολογικό Μουσείο Πολυγύρου: τηλ. 23710 22148

Επάνω, μέση: Ασημένια δραχμή της πόλης των Σταγείρων, ένα από τα ελάχιστα νομίσματα που βρέθηκαν στις ανασκαφές και από τα ελάχιστα γενικά που υπάρχουν στον κόσμο.

ΙΔΡΥΜΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΛΑΣΚΑΡΙΔΗ

Το κοινωφελές πολιτιστικό Ίδρυμα «**Αικατερίνη Λασκαρίδη**» συστάθηκε την Άνοιξη του **2007**. Ιδρυτές του ο **Πάνος** και η **Μαριλένα Λασκαρίδη**.

Σκοπός του Ίδρυματος είναι η προαγωγή του ελληνικού πολιτισμού και ιδιαίτερα των ελληνικών Γραμμάτων, της Ιστορικής και Ναυτικής Έρευνας, καθώς και η λειτουργία Βιβλιοθήκης με την επωνυμία «**Καίτη Λασκαρίδη**». Ανώτατο

Συμβουλευτικό όργανο του Ίδρυματος είναι 11μελής **Επιστημονική Επιτροπή**.

Η Βιβλιοθήκη «Καίτη Λασκαρίδη» ιδρύθηκε από τον **Κωνσταντίνο Λασκαρίδη** το **1993** στη μνήμη της συζύγου του με έδρα ένα νεοκλασικό κτήριο του 19^{ου} αι. στην περιοχή του Ν. Φαλήρου.

Η λειτουργία της Βιβλιοθήκης, μετά τη σύσταση του Ίδρυματος, ενσωματώθηκε στο Ίδρυμα. Σήμερα διαθέτει πλέον των **30.000** τίτλων βιβλίων με σύγχρονη και κλασική λογοτεχνία, φιλοσοφία, θρησκευολογία, κοινωνικές, θεωρητικές και εφαρμοσμένες επιστήμες, καλές τέχνες, ιστορία, γεωγραφία, και 118 τίτλους περιοδικών. Το παιδικό και εφηβικό τμήμα διαθέτει **7.000** τίτλους. Σύγχρονες αίθουσες μελέτης, τμήμα δανεισμού, συλλογή σπάνιων βιβλίων και αίθουσα διαλέξεων και σεμιναρίων.

Ξεχωριστό τμήμα της Βιβλιοθήκης, στον 1^ο όροφο του κτηρίου της οδού 2ας Μεραρχίας 36, αποτελεί

η **Ναυτική Βιβλιοθήκη**.

Οι τίτλοι των βιβλίων του Ναυτικού Τμήματος ανέρχονται σε **5.000**.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η συλλογή παλαιών και σπάνιων βιβλίων από το **1846** έως και το **1838**.

Σπάνια είναι η συλλογή του υδροβιολόγου Δρ. **Κωνσταντίνου Λασκαρίδη**, με τομείς ιχθυολογίας, ωκεανογραφίας και αλιείας. Επίσης, λειτουργεί έκθεση παλαιών ναυτικών αντικειμένων και θαλασσιών ευρημάτων.

Οι δραστηριότητες του Ίδρυματος επεκτείνονται σε όλους τους τομείς του πολιτισμού, ενώ κάθε χρόνο προκηρύσσει **Λογοτεχνικό Διαγωνισμό** πρωτόλειου διηγήματος στη μνήμη Καίτης Λασκαρίδη.

Συnergάζεται με το Πανεπιστήμιο Αθηνών και επιστημονικά ιδρύματα άλλων ευρωπαϊκών χωρών.

Κάθε χρόνο το Ίδρυμα διοργανώνει **Εκπαιδευτικά Προγράμματα** για μαθητές Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Τα Προγράμματα εγκρίνονται από το Υπουργείο Παιδείας και παρέχονται δωρεάν. Το ακαδημαϊκό έτος 2009 -2010 πραγματοποιήθηκαν **179** Προγράμματα για **9.393** μαθητές, ενώ τη φετινή χρονιά ο αριθμός των μαθητών αναμένεται να αγγίξει τις **22.000**.

Το 2008 Ομάδα της Βιβλιοθήκης επισκέφτηκε σχολεία πυροπλήκτων περιοχών των Νομών Ηλείας, Αρκαδίας, Μεσσηνίας και Λακωνίας. Παρακολούθησαν τα Εκπαιδευτικά Προγράμματα

συνολικά **4.979** μαθητές. Επίσης, τον Οκτώβριο του 2010 20μελής Ομάδα της Βιβλιοθήκης με επικεφαλής την κ. **Μαριλένα Λασκαρίδου** πραγματοποίησε Εκπαιδευτική επίσκεψη σε δυσπρόσιτα σχολεία του Νομού Ιωαννίνων. Τα προγράμματα σε 53 σχολεία παρακολούθησαν **1.818** μαθητές.

Μια ακόμα σημαντική δραστηριότητα είναι η πλήρης αποκατάσταση των Ιστορικών πετρόκτιστων **Φάρων Ταινάρου** και **Μαλέα**, έργο ενδεικτικό της αφοσίωσης του Ιδρύματος στον Πολιτισμό και στη Ναυτιλία.

Σκοπός του εγχειρήματος να δημιουργηθεί ένα τμήμα συλλογής και επεξεργασίας, εντύπου και ηλεκτρονικού υλικού για τους ελληνικούς φάρους.

Το 2009 το **Ίδρυμα** χορήγησε και οργάνωσε **σε συνεργασία με το Ναυτικό Μουσείο Ελλάδος** έκθεση του μεγάλου δημιουργού του 19^{ου} αιώνα, **Κωνσταντίνου Βολανάκη, στο χώρο του Ναυτικού Μουσείου από τις 14 Οκτωβρίου 2009 – 17 Ιανουαρίου 2010**. Το μεγάλο αυτό εγχείρημα με 60 έργα από ιδιωτικές και δημόσιες συλλογές, αποτελεί **την πρώτη παρουσίαση του είδους αυτού στην Ελλάδα**.

Τέλος τον Οκτώβριο του 2010 πραγματοποιήθηκε στο ξενοδοχείο Μεγάλη Βρεταννία, διάλεξη του Καθηγητή **Βασίλειου Μαρκεζίνη** κατόπιν πρόσκλησης από τον **Πάνο Λασκαρίδη**, Πρόεδρο του «Ιδρύματος

Αικατερίνης Λασκαρίδης», ο οποίος και προλόγισε την ομιλία του Καθηγητή.

Μπροστά σε ένα θερμό κοινό που ξεπέρασε τα **2.500** άτομα, ο σερ Βασίλειος Μαρκεζίνης, σε μία εξαιρετικά γλαφυρή ομιλία διάρκειας δύο ωρών, μίλησε για όλα: τις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας, τον νέο ρόλο της Ελλάδας στην Ευρώπη, την ενίσχυση των σχέσεών μας με την Κίνα και γενικά τα προβλήματα που βιώνει σήμερα η χώρα μας, οικονομικά, διπλωματικά και ηθικά.

Επικοινωνία:

**Πραξιτέλους 169
& Μπουμπουλίνας,
TK 185 35, Πειραιάς**

**2ας Μεραρχίας 36
& Ακτής Μουτσοπούλου,
TK 185 35, Πειραιάς**

Τηλέφωνα:

210 42.97.540-1-2

Fax: 210.42.96.024

e-mail: info@laskaridou.gr

www.laskaridou.gr